

Jugendbyen Ålesund.

Fra nasjonsbygging til kulturarv. Arkitektur i Ålesund 1904 -2008

av Aud Farstad

Fotnoter, (litteraturliste under):

1 Dersom ikke annet er opplyst er informasjonen om bybrannen hentet fra de to artiklene, skrevet av Solem og Bugge, i Bugges byhistorie bind 1, s. 312 – 340.

2 Le Figaro 6. februar 1904.

3 Lister over gaver og annonser for arrangement til inntekt for de brannrammede i Ålesund ble offentliggjort i mange aviser i ukene etter brannen. Her vises til så forskjellige aviser som det norske Dagbladet og det franske Le Figaro. Kopi på Jugendsilsenteret.

4 Bugge s. 338.

5 Thorson s. 37. Hodne og Grytten skriver i boka Norsk økonomi 1900 – 1990 dette om kredittforeningene (s.61): "Ordnningen var at slike bykredittforeninger, for å reise kapital til bygningsgårder i byene og byeieendommer, tok opp langsiktige pantelån med sikkerhet i deltagernes samtlige verdier etter regelen én for alle, alle for én."

6 Se blant annet Hanisch s. 54 – 83.

7 Konglevoll s. 101.

8 Teknisk Ugeblad 2. august 1907.

9 Bugge bind 1 s. 325.

10 Johnsen s. 89 og: <http://no.wikipedia.org/wiki/Vannklosett> (3. september 2008)

11 Bugge bind 2 s. 340.

12 Teknisk Ugeblad 2. august 1907: "til trods for at anvendelsen av arkitekt var dem noget ukjent, alligevel tog skridtet og overlot ledelsen av sitt byggearbeide til en arkitekt".

13 Her må en ha noe velvilje. Det er ikke alle disse som ville blitt kalt arkitekter i dag, kanskje heller bygningsingeniører.

14 Tegning i arkivet etter Hans Backer Fürst som arbeidet i brorens firma. Dette er det eneste arkivet som er funnet etter arkitektene i Ålesund.

15 Tvinnereim s.188.

16 ibid

17 Noen kjenner vi ikke identiteten til (flere er kjent bare gjennom et etternavn), og de kan dermed ikke regnes med. De som er talt med er disse: Arnesen født 1879, Amundsen 1873, Blix 1877, Brække 1873, Carlén 1866, Dahl 1857, Christian Fürst 1860, Hans Backer Fürst 1877, Halleland 1860, Heinecke 1869, Jürgensen, 1871, Kaas 1867, Kavli 1878, Anton Kielland 1878, Jens Z. Kielland 1866,

Krogseth 1878, Larsen 1883, Lunde 1874, Michalsen 1869, Norum 1852, Osness 1872, Randers 1877, Risberg 1867, Rivertz 1862, Johan Roald 1876, Knut Roald 1878, Schytte-Berg 1860, Slettebø 1879, Stabell 1874.

18 Tvinnereim s. 162 – 173.

19 Tvinnereim s. 168 Arkitektene var: Rivertz, Norum, Jürgensen, Schytte-Berg, Michalsen, Dahl, Halleland, Kielland og Stabell.

20 Søndmøre Folketidende 25 og 28. november 1904.

21 Tvinnereim s. 170.

22 Det kom ikke norsk arkitektutdanning før NTH ble opprettet i 1910.

23 Disse samlingene finnes for eksempel i Hans Backer Fürsts arkiv på Jugendstilsenteret.

24 Teknisk Ugeblad 6. april 1906.

25 Teknisk Ugeblad 8. desember 1896. Sinding Larsen hadde forresten annonse i Søndmøre Folketidende om sitt arkitektkontor i hovedstaden, men det ser ikke ut til at han fikk oppdrag.

26 Henholdsvis: Norsk kunstnerleksikon, Tvinnereim, Norsk biografisk leksikon

27 "Murbeltet" var det området som etter lovens påbud var definert som sentrum i byen. Innenfor området måtte en bygge i mur. I Ålesund gjaldt dette fra Aspegata i vest til Gjerdegata i øst.

28 Tvinnereim s. 164.

29 Teknisk Ugeblad 30. august 1896 s. 34. Sinding Larsen hadde forresten annonse i Søndmøre Folketidende om sitt arkitektkontor i hovedstaden, men det ser ikke ut til at han fikk oppdrag. Kanskje fordi han ikke var til stede i Ålesund?

30 Fürst s. 13.

31 Se for eksempel Ringbom og Heldal.

32 Fürst s. 13: Naturlig stein i fasadene.

33 Se for eksempel annonser for møbler i Søndmøre folketidende etter bybrannen.

34 Hans Backer Fürst nevner for eksempel i brev til sin forlovede Unni Frisak 26. mai 1908 at fotografiet av henne minner om kvinneportretta i "Jugend". Dette var et trendsettende tidsskrift som kom ut i München fra 1896 og som ga jugendstilen navn. Arkitekten refererer til tidsskriftet med selvfølgelighet, uten å forklare hvilket blad det dreier seg om, og forutsetter at den 19årige kvinna fra Ålesund kjenner til det.

35 Dessverre har vi svært begrenset kildemateriale fra den debatten som må ha vært mellom arkitektene seg i mellom i byen, men det er naturlig å tenke seg at den var livlig. Flere av arkitektene opprettet kontor i Ålesund og bodde i byen mens arbeidet stod på. Særlig det første halvår året var Ålesund en brakkeby med flokkevis av tilreisende menn. Ålesunderne bodde andre steder til husa i byen ble ferdige. Arbeidere, handverkere, ingeniører og arkitekter bodde i brakker og gikk på folkekjøkkenet eller på kafeer for å spise. De må ha møtt hverandre stadig vekk. Mange av dem kjente hverandre og hadde samarbeidet/konkurrert før, andre ble kjent med hverandre i Ålesund. Det er vanskelig å tenke seg at de ikke skulle diskutert både estetikk og praktiske problemer knyttet til

byggingen. En indikasjon på slike diskusjoner er brevet som ni arkitekter stod bak, der de henstilte til byens myndigheter om at estetikkparagrafen i loven skulle brukes mer aktivt.

36 Brochmann 2003 bind 2, s. 74 og 75. Denne villaen er også det eneste av gjenreisingshusa i Ålesund som kan sies å ha kommet med i Norges arkitekturhistoriske kanon ved at den er gjengitt i flere verk om norsk arkitekturhistorie.

37 Brev av 19. februar 1907 til cand.mag. Schnitler. Arkivet hos Riksantikvaren i kopi på Jugendstilsenteret.

38 En av de mest internasjonalt kjente art nouveau-arkitektene, skotten Charles Rennie Mackintosh, tok på tilsvarende måte inspirasjon i sin skotske kulturarv.

39 Det skal likevel tilføyes at ut fra de fotografiene som finnes fra interiøret i Norges Bank, et interiør som ble ødelagt på 1950-tallet, bar det preg av jugendstil. Og huset er bygd i "nasjonal" granitt.

40 UNESCOs International Joint Cultural Study and Action Project to Preserve and Restore World Art Nouveau / Jugendstil Architectural Heritage

41 Se Torino-erklæringen på Jugendstilsenterets nettsider, www.jugendstilsenteret.no

42 Grytten 1999 Bind 2, s. 412

43 Slagstad s. 353.

44 Sunnmørsposten, 10. november 1958.

45 Utviklinga i kulturminnevernet generelt, inkludert denne perioden, er glimrende beskrevet i boka Karl Johans fasader av Arne Lie Christensen.

46 Christensen s. 233.

47 Synnes s. 7 – 10.

48 Stephan Tschudi-Madsen var første gang i Ålesund i 1967 (Grytten s. 417) og det er denne artikkelforfatterens hypotese at det var han som først brukte begrepet jugendstil om bebyggelsen i Ålesund.

49 Norges kunsthistorie bind 5 s. 93 og 94. Her skrev han blant annet at "Ved siden av Mathildenhöhe ved Darmstadt og Avenue Louise i Brussel inntar Ålesund en helt spesiell plass i periodens arkitektur i kraft av sin nasjonale egenart, sin størrelse og mangfoldighet ..."

50 Mangelen på vitenskapelige arbeid om arkitekturen i Ålesund skyldes nok også at arkitekturhistorisk forskning har en tendens til å konsentrere seg om det som befinner seg i nærheten av universitetene. Fram til for få år siden var det kunsthistoriestudier bare i Oslo og Bergen, og arkitektstudiene var i Trondheim.

51 I juli 2008 er det disse byene som er med i nettverket: Ålesund, Bad Nauheim, Barcelona, Brussel, Budapest, Glasgow, Helsinki, Le Cheux-de-Fonds, La Habana, Ljubljana, Lodz, Nancy, Provincia de Varese, Regione Lombardia, Reus, Riga, Tbilisi, Terrassa, Wien.

52 Tschudi-Madsen i Byggekunst 1975 nr. 1 s. 4 og 5.

53 Det er: Apotekergata 5, Apotekergata 16 (Jugendstilsenteret), Hans Strømsgt. 2, Keiser Wilhelmsgt. 40, Kongensgt. 10B, Kongensgt. 12, Langeberggata 3, Lorkenesgt. 2 (Arbeiderforeninga), Storgata 23 og Parkgata 5.

54 Dagbladet 19. Juni 1997.

55 Det er etter hvert svært mange hus der kun fasaden er bevart. Noen eksempler er: Lorkenesgata 3, Kongens gate 11 og 18, Storgata 18, Einarvikgata 4. Og sju gjenreisingshus i tilknytning til Storsenteret i gatene: Kipervikgata, Storgata, Løvenvoldgata og Grimmergata.

56 Dette gjelder kun hus innenfor murgrensa, begrenset av Aspegata i vest og Gjerdegata i øst.

57 Spesielt dette siste er viktig fordi det ikke finnes noen beskyttelse av inventar i verneplanene. Her er det altså fritt fram for endringer av både rominndeling og originale inventardeler. Her har tapet vært svært stort de siste førti åra.

58 Art Nouveau/Jugendstil Architecture in Europe. 1988 s. 150 –155.

59 I det følgende er bare noen eksempler på riving, kopiering eller fasadebevaring i sentrale gater i Ålesund nevnt: Lorkenesgt. 3, Notenesgt. 14, St. Olavs plass 1, Løvenvoldgt. 6 og 4, Grimmergt. 1 og 5, Rasmus Rønnebergsgt. 4, 5, 19, 20 og 22, Storgata 3, 11, 16 og 18, Kipervikgt. 3, 4, 5, 6, 9, 11 og 13, Parkgt. 2 og 4, Lihauggt. 3, Einarvikgt. 4 og 6, Keiser Wilhelmsgt. 24, 29, 31, 33, 36 og 38, og Kong

60 20. Århunderapporten ICOMOS Norge. Del I

Litteraturliste

Art Nouveau/Jugendstil Architecture in Europe.(1988): German Commission for UNESCO and the Academy of the Chamber of Architects, North-Rhine Westphalia, Vol.26.

Bugge, Kristian (1923): Aalesunds historie Bind 1 og 2 Ålesund kommune

Brochmann, Odd (2003): Bygget i Norge fra 1814 til etterkrigstiden. Oslo: Andresen & Butenschøn.

Christensen, Arne Lie (2007): Karl Johans fasader: Et kulturhistorisk nærbilde. Oslo: Pax forlag.

Farstad, Aud (2007): Apothekergaarden. Jugendstilsenteret Ålesund. Ålesund: Jugendstilsenteret.

Fürst, Hans Backer, red. (1940): Vestlands- og trøndelagsbrosjyren: Råd og vink for gjenreisingsarbeidet

Grytten, Harald (1999): Hjemsted og by. Bind 2. Ålesund: Ålesund kommune.

Hanisch, Tore Jørgen (1996): Om valget av det gode samfunn. Artikler om økonomi og historie . Kristiansand: Fagbokforlaget.

Heldal, Tom og Øystein J. Jansen (2002): Steinbyen Bergen: Fortellingen om brostein, bygg og brudd. Bergen: Nord 4. Bokverksted AS.

Hodne, Fritz og Ole Honningdal Grytten (1992): Norsk økonomi 1900 – 1990. Oslo: Tano. ICOMOS-Norge 20. Århunderapporten. Del 1.

Johnsen, Tor Are (2004): Det viktige vannet: Norsk vann- og avløpshistorie. Oslo: Interconsult ASA.

Kongelevoll, Espen (2003): Vi bygget Bergen: Bergens Murmesterforening 1903-2003. Bergen: Bergen murmesterforening.

Norsk biografisk leksikon (2004). Oslo: Kunnskapsforlaget.

Norsk kunstnerleksikon (1981). Oslo: Universitetsforlaget.

Tschudi-Madsen, Stephan (1981): Veien hjem. Norsk arkitektur 1870 – 1914, i Norsk kunsthistorie Bind 5. Oslo: Gyldendal forlag.

Tschudi-Madsen, Stephan (1975): Fasader og fadeser i Byggekunst nr. 1, s. 4 og 5. Oslo.

Ringbom, Sixten (1987): Stone, Style and Truth: The Vogue for Natural Stone in Nordic Architecture 1880 – 1910. Helsinki: Finska fonminnesföreningens tidsskrift.

Slagstad, Rune (2001): De nasjonale strateger. Oslo: Pax Forlag.

Synnes, Ada Lene (1998): Ålesund – en by i rivende utvikling. Hovedoppgave i etnologi. Universitetet i Bergen.

Thorson, Odd (1952): Ålesund 1848 1948: Økonomisk og kommunal historie. Bind II. Oslo.

Tvinnereim, Helga Stave (1981): Arkitektur i Ålesund 1904 – 1907, Aalesunds Museums skrift nr. 13. Ålesund: Aalesunds Museum.

Verne- og byformingsplanen for Ålesund sentrum (2001). Nyopptrykk med godkjent sentrumsplan: Plan og bygningsavdelingen Ålesund kommune.

Andre kilder:

Dagbladet 23. februar 1904 – 23. april 1904

Førstarkivet på Jugendstilsenteret

Le Figaro. Kopier på Jugendstilsenteret

Sunnmørsposten Søndmøre Folketidende

Teknisk Ugeblad Utklippspermene om arkitektene i Ålesund på Jugendstilsenteret

www.artnouveau-net.eu , juli 2008.